

Bitig Türkoloji Araştırmaları Dergisi, Güz 2022 / 2: 145-150.

Altay Dil Birliği Var Mıdır?*

Joseph H. GREENBERG

Çev. Gözde SALUR**

Clauson'un ve daha yakın zamanda Doerfer'in yazılarından bu yana, Altay dilleriyle ilgilenen çoğu uzmanın artık geleneksel Altaycanın üç grubunun, yani Türkçe, Moğolca ve Tunguzcanın birbiriyle akraba olduğuna inanmadığı görülmektedir; bu dillerin benzerlikleri ödünclemelere veya kimi hallerde rastlantı ya da ses simgeciliğine dayandırılmalıdır.

“Geleneksel Altayca” terimi burada kasıtlı olarak yani Korece, Japonca ve hatta Ural dillerine atıfta bulunulmaksızın kullanılmıştır.¹ Hatta, benim görüşüme göre (Greenberg 1987a: 332), yukarıda bahsedilenlerin yanı sıra diğer dillerle birlikte çok daha büyük bir grup olan Avrasyatik dil grubuna aittirler. Ayrıca bu daha geniş bağlantılardan kaynaklanan düşünceler aşağıdaki tartışmada önemli ölçüde birtakım örneklerde anlaşılacaktır.

Burada iki ayrı soru söz konusudur. Altay dilleri diğer dillerle akraba mıdır? Eğer akrabalık varsa, geçerli bir genetik gruplama, yani tek bir özel ortak ataya -Proto-Altayca- sahip olan ve başka dillerin olmadığı, üçlü bir birliktelik oluşturan dil grubunu oluşturuyorlar mı?

* Joseph H. G. (1997). *Does Altaic Exist? Indo-European, Nostratic and Beyond: a Festschrift for Vitaly V. Shevoroshkin.* (Ed. Irén Hegedus, Peter A. Michalove and Alexis Manaster Ramer). Washington, DC: Institute for the Study of Man. s.88-93.

** Öğr. Gör., Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi (Türkiye). E-posta: gsalur@atu.edu.tr/ ORCID ID: 0000-0003-0009-9402.

¹ Korece, Japonca ve Ural dilleri gibi dillerin geleneksel Altaycadan farklı olduğunu açıkça görüyorum. Nitekim, Koreceyi de Altay dillerine dahil eden Poppe (1960: 8) onu Altay dillerinin geri kalanından ayrı bir dal olarak gösterir ve bu dilin verileri onun etimolojilerinde nispeten nadiren yer alır.

Mutlak akrabalıkla ilgili olan ilk sorunun cevabının kesin olduğuna kuvvetli bir biçimde inanıyorum. İkinci soru için bu daha zor, aksi ile eşit şekilde, burada da “kesindir” cevabını oldukça güçlü bir şekilde destekliyorum.

Son zamanlarda, birkaç yayınında Miller (1991a, 1991b) geleneksel görüşü savunmuştur. Büyük ölçüde fonolojik olan iddialarının temelinde özellikle Altay dilleri içinde yalnızca Çuvaşça dışındaki Türk dillerinde öne çıkan yeniden yapılandırılmış iki akıcı fonem olan l_1 , l_2 , r_1 ve r_2 çiftinin varlığı yatar. Miller, Japoncada l_1 , l_2 fonemlerinin ayrı yansımaları olduğuna inanıyor. Türkçenin j 'deki bir dizi fonemi birleştirdiği d , j , n ve n^y gibi örnekler de vardır. Böyle durumlarda, Türkçeden Moğolcaya (ya da Moğolcadan Türkçeye) ve sonra Moğolca aracılığıyla Tunguzcaya ödünçleme açısından alışılacağı Altayistik karşıtı senaryoyu açıklamak için, ödünçlemenin Proto-Altaycadan ayırt edilemeyecek kadar erken bir zaman dilimine, yani Türkçenin hâlâ d , j , n ve n^y 'yi ayırt ettiği ve Çuvaş Türkçesi dışındaki tüm Altay dillerinin l_1 - l_2 ile r_1 - r_2 fonemleri arasında bir ayırım gözettiği zamana geri itilmesi gerekmektedir. Böyle bir Proto-Altay öncesi dönemde, bahsi geçen dillerin tümü, Ramstedt, Poppe ve diğerleri tarafından Proto-Altayca için yeniden yapılandırılmış olanla aynı ses sistemine sahip olacaktı.

Miller, buna ek olarak Ramstedt (1912) ve Poppe (1973)'nin eserlerindeki fiil türetimiyle ilgili dilbilgisel verilerin inandırıcılığına da değinir. Bütün bu konularda onunla aynı fikirde olsam da Miller'in kişi, işaret ve soru zamirlerine bağlı olan en güçlü kanıtları atladığına inanıyorum.

Bu zamir konusu elbette iyi bilinmektedir, ancak aşağıda gösterildiği gibi, Altayistik karşıtları, bu konuyu tutarlı olarak sunmaktan dikkatli bir biçimde uzak durmuşlardır ve bu noktada onlar bu zamir konusunu ortak genetik kalıtım dışındaki faktörlerin bir sonucu olarak iknadan yoksun bir şekilde açıklamaya çalışmışlardır.

İlk olarak birinci ve ikinci kişi zamirlerini ele alacağım. Çuvaşça dışındaki bazı Türk dillerinde, örneğin Osmanlı Türkçesinde, nominatif hâlde birinci tekil kişi *ben* ve *ben-* gövdesi vardır, bu biçim datif hâldeki (*bana*) bir iç varyasyon hariç bütün ismin hâllerinde bulunmaktadır. Ancak pek çok Türk dili *ben* zamirinden ziyade *men* zamiri ne sahiptir ve bu dillerin tamamında fiil çekimlerinde birinci tekil şahıs eki olarak *-m* vardır. O halde temel biçim *me-n*'dir, buradaki *-n*'nin (Altayistler tarafından sıklıkla pronominal *n* olarak adlandırılır) asıl işlevi isim çekimine işaret eder ve sonuç olarak genitif kökenlidir. Çuvaşça dışındaki Türk dillerinde bu *-n*, analogi yoluyla nominatif hâlde yayılmıştır. Ancak Türk dilinin ayrı bir kolunu temsil eden Çuvaşçada bu gerçekleşmemiştir. Çuvaşçada nominatif hâl, *e*'nin bir gösterici² olduğu *e-pē*'dir ve çekimli gövde *man-* biçimindedir.

Nominatif hâl ve çekimli biçimler arasındaki bu düzensiz değişim, Moğolcada nominatif hâldeki *bi* ile genitif çekimli *min-u* örneklerinde ve Tunguzcada ortaya çıkmaktadır. Örneğin Evenki'de nominatif hâl *bi*'nin genitif çekimi *min-i* biçimindedir. *Men* ve *min* biçimleri, Ural (örneğin Fince *minä* “Ben”) ve Hint-Avrupa dilleri de dahil olmak üzere Altay dillerinde olduğundan çok daha yaygın bir

² ÇN: “Bir sözcüyle ilgili durum ya da bağlama, sözcenin üretildiği süre dilimine (eylemin zaman ve görünüşü), konuşan bireyle (kipleştirme) dinleyiciye gönderme yapan, somut bir düz anlam içermeyen, göndergesi değişken olan, ancak durum ve bağlamla ilişkili olarak yorumlanabilen her türlü dilsel öge” (Vardar 2002: 108).

kullanıma sahiptir. Hint-Avrupa dilleri burada bu zincirin önemli bir halkası olarak belirmektedir. Baltık, Slav ve Hint-İran dillerinden yola çıkarak, Szemerényi (1970: 197) genitif çekimi için *mene'yi yeniden tasarlar. Baltık ve Slav dillerindeki -n'li biçim, Altay dillerinde olduğu gibi bütün çekimli hâllere yayılmıştır.

Hint-Avrupa dillerindeki kanıt önemlidir, çünkü -n biçiminin hâl çekimindeki işlevi için kanıtlayıcı tanık sağlamaktadır. Bu muhtemelen r/n gövdelerinin hâl çekimlerinde meydana gelen -n ile aynıdır.³ Hint-Avrupa dillerindeki bağımsız nominatif hâl değişken biçimdir, ancak Avrasyatik dil ailesindeki en yakın akrabası Çukçi dilinde i-g m/e-g m (ünlü uyumlu biçimleri) “I (ben)” (krş. i-g t/e-g t “sen”). Ünlü ile başlamayan biçimler, bağımlı nesnelere olarak ortaya çıkar.) Altay dillerinden, yani e-g(h)o-m'dan farklıdır.

Altay dillerine dönecek olursak, bi/men gibi düzensiz bir değişimin üç kez kazara meydana gelme olasılığının son derece düşük olduğu açıktır. İki kez ödünçlenmesi de mümkün değildir. Zamirlerdeki tüm düzensiz değişimler şöyle dursun, bir kişi ödünçlenen zamirlerin birkaç örneğini bulmak için tam anlamıyla dünyayı köşe bucak aramalıdır. Bu durumun kendisi tek başına Altay dillerinin akraba olduğunu göstermek için yeterlidir, dahası nominatif hâldeki bi zamirinin özgün değişimi bu dillerle sınırlıdır. Bu nedenle zamirlerdeki bu durum, geçerli bir kalımsal varlık olarak geleneksel Altay dillerinin kurulmasına katkı sağlayan Avrasyatik dil ailesi kapsamında paylaşılan ortak bir değişim olarak kabul edilebilir.

Altayistik karşıtı tutumun önde gelen isimlerinden Clauson ve Doerfer, bu kanıtı nasıl ele alıyor? Bu durum, Clauson ve Doerfer tarafından mümkün olduğunca göz ardı edilir. Glottokronoloji⁴ yöntemini Altay dilleri sorununa uygulayan Clauson'da (1969: 38), “I (ben)” zamiri glottokronoloji listesinin bir parçası olduğu için tartışma kaçınılmazdır. Çalışmasında kullandığı Eski Türkçe, Eski Moğolca ve Mançuca arasındaki üçlü dil benzerliklerini italik yazılarıyla belirtmiş olduğu açıklamayla çürütmeye çalışmaktadır:

Birbiriyle tamamen bağlantısız dillerde şahıs zamirleri arasında fonetik benzerlikler olduğu bilinmektedir (ancak şimdiye kadar açıklanmamıştır), örneğin “mine (benim)”, Almanca “mein” ve Türkçede genitif durumunda “menin” (ben zamirinden) ve Moğolca “minö” [metinde aynen böyle] bi zamirinden; Latince “tu” ile Moğolca “çi” (*ti) arasındaki gibi. Bu sözcük birimleri göz önünde bulundurulduğunda Türkçe, Moğolca, Mançuca ve Tunguzca arasındaki fonetik benzerlikler kanıt olarak kabul edilemez.

Zamirlerdeki benzerlik başka bir yerde bulunduğu için çok yaygın olan bu tümevarım, benzerliğin önemini inkâr etmektir. Bu tümevarım, Michelson tarafından Algonkin dilindeki birinci kişi “n”, ikinci kişi “m” göz önünde tutularak Sapir'e karşı kullanıldı çünkü bu örnekler diğer birçok Amerikan yerlisinin dilinde görülür.

³ Hâl ekli -n ve aslında buradaki tüm gramer unsurları Nostratistler tarafından keşfedildi. Özellikle İlliç-Svityç'teki tablolara bakınız (1971: 6-18). Ben Bunları Nostratik teoriden haberdar olmadığım bir zamanda bağımsız olarak keşfettim. Bazı durumlarda, elbette, özellikle “klasik Nostratik”te yer almayan, ancak şimdi genellikle Nostratik olarak kabul edilen dillerde fazladan dayanak buldum, örn. Çukçi-Kamçatka dilleri ve Eskimo-Aleut dilleri.

⁴ ÇN: “glottochronology: dil tarihlemesi” (Vardar 2002: 274).

İngilizce “mine” ile Almanca “mein” arasındaki benzerliğin önemini reddetmek de aynı derecede mantıklı olacaktır çünkü Moğolcada da aynı benzerlik bulunur. Araştırmacı, bu tür biçimlerin tüm dağılımını takip etmelidir. Çin-Tibet, Nil-Sahra dil ailesine ya da diğer pek çok dil ailesine ulaşır ulaşmaz dağılımın sona erdiğini görecektir. Hem Nostratikçiler hem de ben Hint-Avrupa ve Altay dillerini aynı gruba dahil ediyoruz. [Pronominal sistemlerdeki ortak benzerlikler hakkında başka bir bakış açısı için, bu ciltteki Rhodes’a bakınız. -Eds.]

Ayrıca Clauson, glottokronolojik liste için çeviri biçimi olarak nominatif hâli basit bir şekilde kullanarak, “bi/min-” değişiminde Moğolca ve Tunguzca arasındaki uyumu dikkate almıyor ve Çuvaşçayı dahil etmeyerek Altay dillerinin üç kolu arasındaki bir düzensizlikte bu üçlü uyumu hesaba katmak zorunda kalmıyor.

Peki ya ikinci tekil şahıs zamirleri? Bu zamirler hiçbir şekilde tartışılmıyor. Clauson, Eski Türkçe “ben” ve Mançuca “bi” ile Eski Türkçe “sen” ve Mançuca “si” zamirlerinin paralel benzerliklerine rağmen açıklanacak veya daha doğrusu açıklanması gereken benzerlikler olarak garip bir şekilde üzerinde durmuyor. Eski Moğolca “tere”, Mançuca “tere” “this (bu)” zamirleri üzerinde dursa da yorum yapmadan geçmiştir.

Doerfer genel olarak dilbilgisel benzerlikleri tartışmıyor, ancak *Mongolo-Tungusica* (1985: 2) adlı eserinde, birinci tekil kişi zamiri hakkında şunları söyler:

Aslında, Moğolca “bi”, Tunguzca “bi” gibi görünürde net bir benzerlik bile daha yakından incelendiğinde ikna edici değildir çünkü Moğolca biçimler (çoğul *bi-da* biçiminden ötürü, bkz. *e-de* “bunlar”, *te-de* “bunlar”) *bi* biçimine dayanır. Tipik bir ses simgecilği (temel akrabalık), yüzey benzerliğidir, ancak ses örtüşmeleri ile bağlantı olasılığı yoktur.

Doerfer’in söylemek istediği şey, artlık-önlük ünlü uyumu sisteminde iki kaynağı olan Moğolca “i”nin, art ünlü olan ikinci hecedeki *-da* ünlüsünden dolayı yüksek ön ünlüden değil, yüksek art ünlüden türemiş olması gerektiğidir.

Doerfer’in belirtmediği şey, Moğolca “*bida*” biçimin birinci kişi çoğul çekimi olduğudur. Şimdi, birinci kişi çoğul çekiminde kapsayıcı/dışlayıcı ayrımının olduğu dillerde, dışlayıcının kim olduğu anlaşıldığında birinci kişinin çoğul çekimi olduğu dünya çapında tipolojik bir gerçektir. Birinci kişinin *ba* olduğu Moğolcada da bu böyledir, birinci ve ikinci kişiler arasında mükemmel bir paralellik vardır, *bi:ba = çi <*ti:ta*.

Buna karşın, kapsayıcı birinci kişi ya birinci tekil ya da ikinci tekil kişiden farklı olarak ayrı bir biçimdir ya da Tok Pisin dilindeki *yu-mi* gibi ikisinin birleşimidir. Dolayısıyla *bi-da* biçimi büyük olasılıkla ikinci çoğul kişi *ta* ile ikinci tekil kişi *bi* zamirinin bir bileşimidir. Bileşiklerde ünlü uyumuna gerek yoktur. Tunguzcada da benzer bir durum vardır; çoğu dilde birinci çoğul kişide kapsayıcı/dışlayıcı ayrımı vardır, Tunguzcada dışlayıcı tekil kişinin çoğuludur. Moğolca birinci kişi ile ikinci kişi arasında olduğu gibi Tunguzcada da aynı benzerlik hüküm sürer, örn. Evenki *bi:bu =si:su*. Burada birinci kişi kapsayıcının birleşik olduğu oldukça açıktır, örn. Evenki *mi-ti, mi-t* (Tsintsius 1949: 270-1).

Ayrıca, evrensel kabul görmüş bir aile olan Ural dillerinde ve diğer gerekçelerle açıkça geçerli olan etimolojilerde art-ön ünlü uyumsuzluğunun olağan olduğu

belirtilmelidir. 1910 gibi geç bir tarihte, Szinyei, Proto-Fin-Ugor dillerini yeniden yapılandırmasında, Proto-Fin-Ugor dillerinin orijinal biçiminin art vokal mi yoksa ön vokal mi olduğunu belirlemek için bir tür çoğunluk kuralına başvurdu. Şimdi bile proto-Fin-Ugor'da kesin olmaya örnekler var. Türkçede de aynı belirsiz durumlar vardır. Radloff'un (1882: 84) belirttiği gibi, gövde biçimindeki sözcüklerin ünlülerinde kanıtlanamayan değişimler vardır. Hatta, bu konuda Dmitrijev'in bir makalesi var (1955: 115), bu makalede ön ve art ünlülerin aynı kökteki tek tük değişimlerin farklı Türk dillerinde sık görüldüğünü gözlemlemiştir.

Doerfer'in, *Mongolo-Tungusica* eserindeki (1985: 27) çok az sayıdaki gramer etimolojilerinden bir diğeri de 66 numaralı maddedeki Moğolca ve Tunguzca "ya-" soru köküdür. Bu soru kökünün "genetik olarak ilişkili bir kelime gibi davrandığını" kabul ediyor. Doerfer, tekrar "ses simgeçiliği"ne başvuruyor ve yine onun tek dayanağı Hint-Avrupa dilindeki *jo'dur. Ancak bu, yaygın bir Avrasyatik soru zamiridir (bkz. Greenberg 1987b). Bir kez daha, ciddi bir belge olmaksızın son derece mantıksız sağlam ses simgesel görüşe karşı *ad hoc* (geçici) bir çözüme sahibiz.

Son olarak, ikinci şahıs zamirlerinin durumu nedir? İkinci kişi zamirleri, tam bir sessizlik içinde es geçildiler. Doerfer de Clauson gibi Moğolcanın büyük ölçüde Türkçeden ve Tunguzcanın da Moğolcadan ödünçleme yaptığına inanıyor. Türkçe ve Tunguzca için yaygın olan bazı etimolojilerin varlığından açıkça rahatsızdır ve bu etimolojilere bir bölüm ayırmıştır (1987: 238-41), bu etimolojilerden en belirgin olan Moğolca "i" ye karşı ikinci kişide Türkçe ve Tunguzcanın "s" denkliğinden bahsetmiyor. Elbette, Moğolca ve Tunguzca birinci tekil kişi zamiri hakkındaki tartışmamda haklıysam, "i" Tunguzcada da geçer, ama oldukça farklı bir bağlamda. Hem s hem de t yaygın olan ikinci kişi Avrasya dilleri zamirleridir. Örneğin, Hint-Avrupa dilindeki "i"yi bağımsız zamirlerde ve çoğul fiil çekimlerinde "s"yi ise tekil fiil soneki olarak buluyoruz.

Genel olarak, tüm Altay dil birliğinde ortak olan ve pek çoğu Doerfer tarafından tamamen göz ardı edilen önemli sayıda başka gramer belirticileri vardır. Ancak bunların hemen hepsi Avrasyatik dil ailesinin diğer kollarında da bulunur. Bu kanıtların sayısı ve sözlüksel tanıklar, Altay dillerinin ilişkisini kesinleştirir. Bununla birlikte, birinci tekil kişi zamiri "bi/min" değişimiyle en bariz şekilde desteklenen, geçerli alt grup olarak Altay dil birliğinin ayrı olma özelliği, bu makalenin sınırlarını aşacak olan daha fazla değerlendirme gerektirir.

Kaynakça

- Clauson, G. (1969) "Leksikostatičeskaja otsenka altajskoj teorii". *Voprosy Jazykoznanija*. 5: 22-51. Moscow.
- Dmitrijev, N. K. (1955) "Čeredovanie glasnyx zadnego i perednego rjada v odnom i tom že otdel'nyx tjurkskix jazykov." In N.K.Dmitrijev, ed. *Issledovanija po sravitel'noj grammatike Tjurkskix jazykov. cast' 1: Fonetika*: 115.
- Doerfer, G. (1985). *Mongolo-Tungusica*. Wiesbaden:Harrassowitz.
- Greenberg, J. H. (1987a). *Language in the Americas*. Stanford: Stanford University Press.
- Greenberg, J. H. (1987b) "Relative pronouns and P.I.E. word ordertype in the context of the Eurasian hypothesis", in Winfred Lehmann, ed., *Language Typology 1987, Systematic Balance in Language*: 123-38. Amsterdam: Benjamins.
- Illič-Svityč, V. M. (1971). *Opyt Sravnenija nostraticeskix jazykov*. Moscow: Nauka.

- Miller, R. A. (1991a). "Genetic connections among Altaic languages", in Sydney M. Lamb and E. Douglas Mitchell, eds., *Sprung from Some Common Source*: 293-327. Stanford: Stanford University Press.
- Miller, R. A. (1991b) "Anti-Altaicists contra Altaicists". *Ural-Altäische Jahrbücher*. 63: 5-62.
- Poppe, N. (1960). *Vergleichende Grammatik der altaischen Sprachen. Teil I: Lautlehre*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.,
- Poppe, N. (1973). "Über einige Verbalstammbildungsaffixe in den altaischen Sprachen". *Orientalia Suecana*, 21: 119-41.
- Radloff, W. (1882). *Phonetik der nördlichen Türksprachen*. Leipzig: Weigel.
- Ramstedt, G. J. (1912). "Zur Verbalstammbildungslehre der mongolisch-türkischen Sprachen". *Journal de la Société Finno-Ougrienne*, 28.3: 1-86.
- Szemerényi, O. (1970). *Einführung in die Vergleichende Sprachwissenschaft*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Szinnyei, J. (1910). *Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft*. Leipzig: Göschen.
- Tsintsius, V.I. (1949). *Sravitel'naja Fonetika tunguso-man'čžurskix jazykov*. Leningrad: Učpedgiz.